

Gábor Kármán, A Seventeenth-Century Odyssey in East Central Europe: The Life of Jakab Harsányi Nagy, Leiden: Brill, 2016, x+315 s.

Ömer GEZER
(Hacettepe Üniversitesi)

Tarih yazımının 20. yüzyılda geçirdiği evrim, bilim olarak tarihin ele aldığı konuların çeşitlenmesine imkân verirken, diğer taraftan da tarihin ana temaları olarak kabul gören büyük olayların ya da büyük şahsiyetlerin hikâye ediliş biçimini de esaslı bir şekilde değiştirdi. Tarih araştırmalarının hâlâ önemli bir yekûnunu meydana getiren biyografi çalışmaları da bu değişimden hissesine düşeni almıştır; bir imparator veya bir generalin kahramanlıkları ekseninden çıkarak büyük şahsiyetler kadar tarihî rolü olmayan kimselerin de hayatları ele alınmaya başlanmış, bununla birlikte kişiyi yaşadığı dönemin dünyasına yerleştirmenin önemi daha fazla vurgulanmıştır.

Gábor Kármán'ın hazırladığı Jakab Harsányi Nagy (1615-1677) biyografisi yeni biyografi çalışmaları arasında zikredilebilir. Kármán'ın doktora araştırmalarının sonucu olan kitap, Brill yayınevinin Şark Araştırmaları Tarihi (*The History of Oriental Studies*) serisinin ikinci cildi olarak 2016'da yayınlanmıştır. Giriş ve sonuç haricinde altı bölüm ve eklerden mürettep kitabın hemen başında Kármán, sosyal elitlerin ikinci ya da üçüncü sırasına mensup olanların veya sosyal elitler arasında kendine yer bulamayanların biyografisini çalışmanın, yaşadıkları çağı anlamak için önemine işaret ederken, kaynakların yetersiz olduğu hallerde nasıl bir metot takip etmek gerektiğine dair bir çözüm önerisi sunar: Anı, günlük, otobiyografi gibi benlik anlatılarının (*ego-documents*) olmadığı hallerde resmî yazışmalardan düşünce dünyasına girmek mümkünken, kaynaklar büsbütün sustuğunda ise benzer yaşam öykülerine sahip olanların hikâyelerinden hareket ederek yapılacak makul bir yorumla boşlukları doldurmak yoluna gidilebilir (s. 1-4).

Kármán'ın biyografisini çalıştığı Harsányi'nin hayatını, belgeler sustuğunda tarihî hakikate uygun olarak yeniden inşa etmek için seçtiği yol sorunsuz değilse de -ki yazarın esasen böyle bir iddiası yoktur- bilhassa çağın düşünce dünyasına girmek için okuyucuya fırsat vermektedir. Bu nedenle kitabın "*The Beginnings of an Ecclesiastical Career*" (s. 8-53) başlıklı birinci bölümü, Harsányi'nin hayatının erken safhası kadar 17. asırda Erdel'in siyasî ve dinî kompozisyonunu, Yeniçağ Avrupası'na özgü gezgin öğrenciliğin macerasını, Franeker, Leiden ve Cambridge üniversitelerindeki entelektüel atmosferi de sunar.

Aldığı eğitime uygun olarak Erdel'e döndükten sonra bir süre ders verdiğini öğrendiğimiz Harsányi, Erdel prensi II. György Rákóczi vasıtasıyla ülkenin en saygın kolejinde çalışmalarına devam etmek üzere Gyulafehérvár'a (Erdel Belgradı) yerleşmiş, fakat daha sonra kendisini diplomatik görevle İstanbul'da bulmuştur. Kármán, kitabın ikinci bölümünü (*In the Service of the Prince*, s. 54-96) neredeyse bütünüyle Harsányi'nin İstanbul'daki faaliyetlerine ayırmıştır. 1651-1658 seneleri arasında Osmanlı başkentinde Erdel kapı ket-

hüdasının tercümanlığı görevini üstlenen Harsányi'nin Prens II. György Rákóczi'ye gönderdiği raporların kaynak olarak kullanıldığı bu bölüm ele aldığı konular itibarıyla Türk okurun dikkatini celbedecektir. Osmanlı diplomasisinin işleyişi, 17. yüzyılın ortasında İstanbul'daki siyasî ortam, Köprülü Mehmed Paşa'nın ve ziriiazamlığa getirilişi, Osmanlı ve Erdel arasındaki siyasî ilişkilerin II. György Rákóczi'nin politikaları sebebiyle savaşa dönüşü vb. konular –Harsányi'nin mektupları gibi- birincil kaynaklardan hareketle yazılmıştır. 17. yüzyılda Orta Avrupa'daki haraçgüzâr prensliklerin Osmanlı ile ilişkilerinin anlaşılması için katkı sağlayan bu bölümde Kármán'ın ele aldığı iki konu özellikle ilgi çekicidir.

Bâbiâli'nin Erdel elçileri için tayin ettiği tercüman Zülfikar Ağa'nın sonu Yedikule'de biten girişimleri, 17. yüzyılı da aşacak şekilde Osmanlı başkentinde elçilerin nasıl istihbarat ağı oluşturduğunu, bununla beraber aracı olarak tercümanların oynadıkları rolü, hatta elçilik maiyetiyle –örneğin Zülfikar ve Harsányi arasındaki rekabet gibi- ilişkilerini açıklar (s. 76-80, 86-88). Aynı şekilde Harsányi'nin gündelik hayatının incelendiği başlık da (*Living Conditions in Constantinople*, s. 88-96), İstanbul'daki elçilerin yaşam şartlarını ortaya koyar.

Jakab Harsányi'nin hayatının son safhaları kitabın üçüncü ve dördüncü bölümlerinde ele alınmıştır; Köprülü Mehmed'in Erdel siyasetinin bir neticesi olarak, Osmanlı diplomasi pratiklerine uygun bir şekilde hapsedildiğinde Harsányi için yeni bir hayat başlar. Kármán'ın kitabının üçüncü bölümü, Yedikule hapisliği de dâhil olmak üzere, Harsányi'nin kendisine yeni bir hami aradığı dönemi inceler (*Years of Turmoil*, s. 97-144). Biyografi yazarının tespit ettiği üzere Erdel temsilcileri ve Zülfikar Ağa bir seneden uzun bir süre (Ağustos 1657-Kasım 1658) Yedikule'de kapatılmış, ancak dünyayla bağları kesilmemiştir; örneğin Harsányi o tarihte İstanbul'da bulunan İsveç elçisi Rålamb'ın bazı resmi evrakını tercüme etmiştir (s. 99). Bu bilgiler ışığında elçilerin Yedikule'ye hapsedilmelerinin yeniden düşünmek gerekir.

Harsányi'nin İstanbul'dan ayrıldıktan sonra kendisine yeni hami/iş bulmasını kolaylaştıran maharetinin Türkçeye hâkimiyeti ve Osmanlı siyasetine dair bilgisi ve görgüsü olduğu Kármán'ın kitabından anlaşılır. Nitekim Erdel'de ve Boğdan'da Osmanlı karşıtı kampta kendisine yer bulan Harsányi'nin Büyük Elektör Friedrich Wilhelm nezdinde kabul görmesi de söz konusu maharetlerinin bir sonucudur (s. 148).

Kitabın *The Court Concillor of the Great Elector* (s. 145-186) başlıklı dördüncü bölümü Harsányi'nin Berlin'deki faaliyetlerine ve ölümüne ayrılmıştır. Lehistan meselesini yakından takip eden Friedrich Wilhelm'e Osmanlı siyasetine dair tavsiyelerde bulunan Harsányi'nin hizmetleri arasında Kırım'dan Berlin'e gelen Şah Gazi Ağa (1670) ve Nureddin Devlet Giray'ın gönderdiği bir başka elçinin (1671) teşrifatının hazırlanması ve kabul sırasında tercümanlık yapılması gibi önemli işler de vardır (s. 152-154).

Harsányi, Berlin'de yukarıda zikredilenlerden daha önemli bir diplomatik rol üstlenmemişse de, 1672'de basılan *Colloquia Familiaria Turcico Latina* başlıklı kitabıyla Türkoloji alanında oldukça önemli bir katkıda bulunmuştur. Kármán da kitabında buna uygun olarak *Colloquia*'ya geniş yer ayırmıştır. Harsányi'nin kitabının daha önce müteveffa György Hazai tarafından filolojik açıdan incelenmiş olması¹ Kármán'ın 17. asırda Avrupa'daki Türkoloji iklimi üzerinde daha fazla durmasına imkân vermiş görünüyor. Esasında Latince üzerinden Türkçe öğretmek için yazılmış *Colloquia*'nın, gündelik hayatta gereksinim duyulacak bazı kelimeleri ve karşılıklarını vermekten öte, iki muhayyel şahıs arasında geçen diyalogda Osmanlı hakkında Harsányi'nin süzgecinden geçmiş bilgi/yorum ihtiva etmesi, eseri tarih bilimi açısından ilginç kılar. Nitekim Gábor Kármán, *Colloquia*'daki bu bölümü Harsányi'nin zihnindeki Türk imgesini ve bu imgenin zaman içindeki değişimini anlatmak için kullanmıştır.

Harsányi'nin bürokrat ve entelektüel olarak portresinin ele alındığı beşinci bölümden sonra (*The Bureaucrat and the Intellectual*, s. 187-218), son bölümden Kármán, Harsányi'nin yazdıklarında zaman içinde değişen Türk imgesi üzerinde durmuştur. Biyografi yazarının da belirttiği gibi bu mesele, Harsányi'nin hayatına dair küçük bir ayrıntı ise de (s. 219), Türk okurlar başta olmak üzere öteki imgesi üzerine çalışanların nokta-i nazarından oldukça önemlidir.² "*Harsányi's Changing Image of the Turks*" (s. 219-251) ismini taşıyan bölüm, Osmanlılar/Türkler hakkında 17. asırdaki temel yargılardan hareketle hazırlanmış birçok alt başlıktan oluşuyor. Bu başlıkları tek tek incelemek bir kitâbiyat yazısının sınırlarını aşacağından mümkün değilse de, şunu özellikle vurgulamak gerekir. Harsányi, Osmanlılar/Türkler arasında doğuştan Müslüman olanlarla daha sonra devşirme ve ihtida yoluyla *Türkleşenler* arasında kesin bir ayırım yapar. Buna göre rüşvet, sözünden dönme vb. kötü huylar doğuştan Türk olanlarda görülmez, bilakis cesaret, doğruluk ve mütevazı bir yaşam Türk doğanların hasletleri arasındadır. Kármán'ın da belirttiği üzere bu ayırım, 17. yüzyıl Batılı yazarlarında ender görülür (s. 220-223).

Yazarın Harsányi'nin İstanbul'dan gönderdiği mektuplardaki ve daha sonra *Colloquia*'da yer verdiği pasajdaki ifadelerini karşılaştırarak ulaştığı sonuç ilgi çekicidir. Harsányi'nin Osmanlı'ya dair imge dünyası zaman içinde mutlak biçimde değişmiştir. Kármán'a göre bu değişimin sebebi, Harsányi'nin 1651-58 seneleri arasında İstanbul'da bulunduğu zamandaki Osmanlı ile *Colloquia*'yı kaleme aldığı 1670'lerdeki Osmanlı arasındaki güç farkıdır (s. 237-238). Anlaşılan Köprülü iktidarı -Harsányi tarafından da övgüyle anılır (s. 239)- İmparatorluğu yakından tanıyan birisinin Osmanlı algısını köklü bir şekilde değiştirmeyi başarmıştır.

¹ György Hazai, *Das Osmanisch-Türkische im XVII. Jahrhundert: Untersuchungen an den Transkriptionstexten von Jakab Nagy de Harsányi*, Budapest, 1973.

² Kármán'ın aynı çerçevede yayınlanmış bir makalesi için bkz. "Turks Reconsidered: Jakab Harsányi Nagy's Changing Image of the Ottoman", *Well-Connected Domains: Towards an Entangled Ottoman History*, ed. Pascal W. Farges, T.P.Graf, C.Roth ve G.Tulasoğlu, Leiden, 2014, s. 110-130.

Kitabın geneli hakkında söz söylemek gerekirse; Kármán, mikrotarih bağlamında biyografisini çalıştığı Jakab Harsányi Nagy'ın hayat hikâyesini 17. yüzyıl Orta Avrupası'nın tarihine yerleştirerek, sadece Erdelli bir diplomatın ya da bir Macar entelektüelinin hayatını merak edenlerin değil, bu döneme ilgi duyanların da okumaktan memnun kalacağı bir eser ortaya çıkarmıştır. Kitabın Türkçeye çevrilmek üzere yayınevlerinin ilgisini çekip çekmeyeceğini tahmin etmek güçse de, bilhassa biyografi çalışırken kaynakların sessizliğinden muzdarip olan Osmanlı tarihçilerinin, başarıyla takip ettiği metoduyla dikkatini çekeceği muhakkaktır.